



Anar MƏHƏMMƏDOV

BDU-nun Cinayət prosesi kafedrasının doktorantı

HƏBS QƏTİMKAN TƏDBİRLƏRİNİN SEÇİLMƏSİ ZAMANI MƏHKƏMƏLƏR TƏRƏFİNDƏN NƏZƏRƏ ALINAN AMİLLƏR

Açar sözlər: qətimkan tədbirləri, cinayət prosesi, həbs, girov;

Ключевые слова: меры пресечения, уголовный процесс, арест, заложник;

Key words: deterrence, criminal procedure, imprisonment, bail.

Qətimkan tədbirləri cinayət yurisdiksiya orqanlarının cinayətlərin qarşısının alınması, cinayətlərin açılması və cinayət törətmiş şəxslərin məsuliyyətə alınması üzrə cinayət prosesual fəaliyyətin normal gedişini təmin etmək, öz vəzifələrini vaxtında və səmərəli yerinə yetirmək üçün cinayət prosesual qanunvericilikdə nəzərdə tutulan cinayət prosesual hüquqi vasitələrdir. Cinayət prosesual qanunvericilikdə bu tədbirlərin müxtəlif növlərinin nəzərdə tutulması və ümumilikdə seçilməsi və tətbiqi məqsədlərinin, şərtlərinin, əsaslarının və prosedur qaydasının müəyyən edilməsi bu tədbirlərin bilavasitə insan hüquq və azadlıqlarına müdaxilə ilə şərtlənməsi ilə bağlıdır. Məhz, bu mənada da qanunverici bu tədbirlərin sistemi və tətbiqinin ciddi şəkildə tənzimlənməsini zəruri hesab etmiş, bununla kifayətlənməmiş optimal hüquqi mexanizm müəyyənləşdirmişdir. Bu mexanizm professor C.H.Mövsumovun təbirincə desək, geniş və dar mənada təminatlar sistemi ilə əhatə edilmişdir. Prosesual məcburiyyət tədbirləri, o cümlədən qətimkan tədbirləri bütün dövlətlərin cinayət mühakimə icraatlarına xas olan tədbirlərdir. Fərq onun sistemində və ayrı-ayrı qətimkan tədbirlərinin şərtləri, əsasları və prosesual qaydalarında müşahidə olunur. Azərbaycan Respublikası cinayət mühakimə icraatında sübutetmənin prosesual

təminatları sisteminə istintaq orqanına və məhkəməyə əks təsir göstərən və belə təsir göstərməsi gözlənilən şəxslərə tətbiq edilən prosesual məcburiyyət tədbirləri də daxil edilir. Başqa sözlə desək, cinayət prosesual məcburiyyət tədbirləri digər aspektdən, sübutetmənin təminatı kimi nəzərdən keçirilə bilər. Məlum olduğu kimi, əsassız prosesual məcburiyyət tədbirlərinin tətbiqi insanların, cəmiyyətin və dövlətin mənafeyinə bütövlükdə qanunçuluğa ciddi zərər vuracaq və nəticədə insanların hümanizm, ədalətlik və s. inancları sarsılmış olacaqdır. Bu mənada ən ciddi prosesual məcburiyyət tədbiri olan həbs qətimkan tədbirinin tətbiqindən mümkün qədər imtina edilməsi dövlət başçısının humanist siyasətinin əsasında duran məsələlərdəndir və bu siyasətin bariz nümunəsi cinayət və cinayət prosesual qanunvericiliyə edilən dəyişikliklərlə təsdiq olunur. Hüquq ədəbiyyatında haqlı olaraq qeyd edilir ki, şəxsin həbs edilməsi onun azadlıq hüququ ilə yanaşı, həm də onun sübutların toplanmasında və öz müdafiəsini təşkil etməsində imkanlarını minimuma endirir, odur ki, bu qətimkan tədbirini tətbiq edərkən qanunvericiliyin tələblərinə dönmədən riayət edilməlidir. [1.481]

Bütün demokratik dövlətlərdə olduğu kimi Respublikamızda ardıcıl islahatlar insan hüquqlarının aliliyi müddəasının reallaşdırılmasına xidmət edən optimal mexanizmin qurulmasını və bu mexanizmin daim təkmilləşdirilməsini tələb edir. Lakin təcrübə göstərir ki, bu uzun illərin problemi kimi tam həll olunmaqdan sanki uzaqdır. Belə ki, cəmiyyət həyatının müxtəlif sahələrində baş verən dəyişikliklərin inkişaf surəti həmişə qanunvericiliyin inkişafını üstələyir. Nəticədə beynəl-



xalq və milli qanunvericiliklərdə hətta daim diqqət mərkəzində saxlanılsa da, ən demokratik qanunvericiliklər belə çoxsaylı əlavə və dəyişikliklərə məruz qalır. Bunu keçən əsrin sonlarından respublikamızda həyata keçirilən islahatların mahiyyət və məzmunu da sübut edir, problemin dəim aktual olaraq qalmasına dəlalət edir.

Ali Məhkəmənin Plenumunun "Ədalət Mühakiməsinin həyata keçirilməsi zamanı "İnsan hüquqlarının və əsas azadlıqlarının müdafiəsi haqqında" Avropa Konvensiyasının müddələrinin və İnsan hüquqları üzrə Avropa Məhkəməsinin presedentlərinin tətbiqi haqqında" 2006-cı il 30 mart tarixli, "Təqsirləndirilən şəxslər barəsində həbs qətimkan tədbirinin seçilməsi ilə bağlı təqdimatlara baxılarkən məhkəmələr tərəfindən qanunvericiliyin tətbiqi təcrübəsi haqqında" 2009-cu il 3 noyabr tarixli qərarlarında və "2015-ci ildə respublikanın birinci instansiya məhkəmələrində "Təqsirləndirilən şəxslər barəsində həbs qətimkan tədbirinin seçilməsi və həbsdə saxlama müddətlərinin uzadılmasına dair təqdimatlara və həbs qətimkan tədbirinin alternativ qətimkan tədbirləri ilə əvəz edilməsinə dair vəsatətlərə baxılarkən qanunvericiliyin tətbiqi təcrübəsinin ümumiləşdirilməsinə dair 2017-ci il 7 aprel tarixli Plenumunda məhkəmələrə tövsiyə olunub ki, şəxsin məhkəməyə gəlməyə təminatların mövcud olduğu təqdirdə, onun azadlıqda qalmasına üstünlük verilməli, həbs qətimkan tədbirinə müstəsna tədbir kimi baxılmalı, məhkəmələr həbs qətimkan tədbiri seçərkən yalnız qanunda nəzərdə tutulan əsasları formal sadalamaqla kifayətlənməməli, hər bir əsasın konkret təqsirləndirilən şəxsə münasibətdə mövcudluğunun nədən ibarət olmasını və cinayət işinin materialları ilə onların təsdiq edilib-edilməməsini yoxlamalıdır.

Yuxarı instansiya məhkəməsi müəyyən etmişdir ki, məhkəmələr tərəfindən həbs qətimkan tədbirinin seçilməsi, həbsdə saxlama müddətlərinin uzadılması barədə təqdimatlara və həbsin alternativ qətimkan tədbirləri ilə əvəz edilməsi haqqında vəsatətlərə əsasən qanunvericiliyin tələblərinə uyğun olaraq baxılır. Qeyd olunub ki, ötən müddətdə lüzumsuz həbslərin və həbsdə saxlama müddətlərinin uzadılması barədə təqdimatların sayı azalıb, əsaslandırılmış məhkəmə qərarlarının

keyfiyyəti yaxşılaşıb. Göründüyü kimi, yuxarı instansiya məhkəməsinin dəfələrlə bu məsələlərə diqqəti cəlb etməsinə baxmayaraq, müsbət dəyişikliklər olsa da, yenə də "lüzumsuz həbslərin və həbs müddətlərinin" uzadılması hallarının olmasını xüsusi olaraq vurğulayır.

Heç şübhəsiz ki, həbs qətimkan tədbirinin seçilməsi və həbs müddətinin uzadılması ilə bağlı Ali Məhkəmənin mütəmadi olaraq apardığı əhatəli təhlillər və müzakirələr bu sahədə işin dövlət başçısının tələbləri səviyyəsində qurulmasında xüsusi önəm kəsb edir. [3]

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyevin 2017-ci il 10 fevral tarixli Sərəncamının müstəsna əhəmiyyəti ilə əlaqədar verilmiş tapşırıq və tövsiyələrin icrası nəticəsində ötən ilin sonunda cinayət qanunvericiliyinə presedenti olmayan, əsaslı dəyişikliklərin edildiyini, həbs qətimkan tədbirinin seçilməsi və onun müddətinin uzadılmasına dair təsirli nəzarət mexanizmlərinin yaradıldığını vurğulayıb, qanunvericiliyə dəyişiklikləri gözləmədən məhkəmə-istintaq və prokurorluq orqanları tərəfindən Sərəncamın dərhal icrasına başlanılması nəticəsində bu sahədə pozitiv dəyişikliklərin əldə olunduğunu bildirib.

Ötən 1 il ərzində istintaq təcrüdənlərinə daxil olan həbs edilmiş şəxslərin sayı 24% azalıb, həbsdən azad edilənlərin sayı isə 14% artıb. Həbs qətimkan tədbirinin seçilməsinə və həbsdə saxlama müddətinin uzadılmasına dair təqdimatların sayında da xeyli azalma müşahidə olunur. Bununla belə bu sahədə hələ də nöqsanların olması və bütün qətimkan tədbirlərinin yarısından çoxunun həbslərin təşkil etməsinin və məhkəmələr tərəfindən həbslə bağlı təqdimatların əksəriyyətinin təmin olunmasının və bir çox həbslərin hələ də böyük ictimai təhlükə törətməyən və az ağır cinayətlərlə bağlı olmasının narahatlıq doğurduğunu qeyd olunub.

Təcrübə bir daha göstərir ki, "həbsin bəzən ciddi zərurət olmadan seçildiyi həmçinin, tam sadə, bir epizoddan ibarət, sübutları bəlli olan cinayət işləri üzrə həbsin uzun müddətə seçilməsi və əsassız uzadılması, istintaqın faktiki hərəkətsiz saxlanılmasına şərait yaradılması və nəticədə təqsirləndirilən şəxsin əbəs yerə uzun müddət cəmiyyətdən təcrid olunması hallarına" rast gəlinir.



Vəziyyətin belə olması bir daha ona dəlalət edir ki, hələ də nəzəriyyə, qanunvericiliyin inkişafı və təcrübənin formalaşması arasında harmoniyaya nail oluna bilinmir və bu təkcə bizim dövlətə deyil xarici ölkələr üçün də xasdır. Ali Məhkəmə qeyd edir ki, uzadılma ilə bağlı təqdimatların üçdə biri böyük ictimai təhlükə törətməyən və az ağır cinayətlərlə bağlıdır. Təbii ki, biz nə qədər hümanistləşməyə meyl etsək də cinayət mühakimə icraatının maraqlarını nəzərdən qaçıрмаq, istintaqın imkanlarının cinayət törətməklə şəxsiyyətə, cəmiyyətə və dövlətə qəsd edən cinayətkardan asılı vəziyyətə qoymaq olmaz. Bu istiqamətdə tarazlaşdırılmış siyasət həyata keçirilməlidir. Bütün hüquqi vasitələr yalnız qanunçuluğa əsaslandıqda qanun çərçivəsində həyata keçirildikdə lazımı səmərəni verə bilər.

Əsassız həbslərin bəraət hökmlərinin çıxarılmasına təsiri məsələsi də məhkəməni diqqətdə saxlanılmalıdır. Çəkişmə prinsipinin real təmin olunmasının, bu sahədə əlavə ciddi tədbirlər görülməsinin zəruridir. [4]

Həbs qətimkan tədbiri seçilərkən, onun müddəti uzadılarkən hakimlərin yüksək məsuliyyət daşıdıqlarını, formal yanaşmanın yolverilməzliyini, insanların fundamental azadlıq hüququnun təmin olunmasına daim həssas münasibət bəslənməsi diqqətə çatdırılıb.

Bildirilib ki, dövlət başçısının tapşırığına uyğun olaraq həbsin müstəsna hallarda seçilməsinə diqqət artırılmalı, alternativ qətimkan tədbirlərinə daha çox üstünlük verilməlidir.

Plenumda aparılan müzakirələrin mövcud nöqsanların aradan qaldırılmasına, həbs qətimkan tədbirinin seçilməsi ilə bağlı məhkəmə təcrübəsində daha əsaslı müsbət dönüşün yaranmasına imkan verəcəyinə əsas olduğu bildirilmişdir.

Plenumda məhkəmələr tərəfindən qanunvericiliyin tətbiqində yol verilən səhvlərin aradan qaldırılması, qanunun eyni qaydada tətbiqinin təmin edilməsi, vahid məhkəmə təcrübəsinin yaradılması məqsədi ilə məhkəmələrə icmal məktubunun göndərilməsi qərara alınmışdır.

Bu baxımdan dövlət başçısının cəza siyasətinin humanistləşdirilməsinə dair 2017-ci il 10 fevral tarixli Sərəncamı məhkəmə, istintaq, prokurorluq və ədliyyə orqanları üçün mühüm yol xəri-

təsidir. Sərəncamın icrası ilə bağlı bir çox işlər həyata keçirilib, o cümlədən cinayət qanunvericiliyinə 300-ə yaxın mühüm dəyişikliklər edilib, həbs edilmiş şəxslərin sayı azalıb, azadlıqdan məhrumetməyə alternativ cəzaların səmərəli icrası məqsədilə Probasiya xidməti yaradılıb, azadlığın məhdudlaşdırılması yeni cəza növünün, elektron nəzarət vasitələrinin tətbiqinə başlanılıb.

Göstərilənlərə əsasən demək olar ki, cəza siyasətinin humanistləşdirilməsi dövlətimizin ali məqsələrindən biri və birincisidir.

Azərbaycan Respublikası Cinayət-Prosessual Məcəlləsinin 12-ci maddəsinə əsasən prosessual məcburiyyət tədbirinin tətbiqi ilə əlaqədar şəxsin Konstitusiyaya ilə təsbit olunmuş hüquq və azadlıqlarının müvəqqəti məhdudlaşdırılması barədə qərar yalnız zərurət olduqda, həmin Məcəllə ilə müəyyən edilmiş hallarda və qaydada qəbul edilə bilər. Məhkəmələrdə təqsirləndirilən şəxslər barəsində həbs qətimkan tədbirinin seçilməsi, həbsdə saxlanılma müddətinin uzadılması vəziyyəti barədə təqdimatlara və həbsin ev dustaqlığı ilə əvəz olunması haqqında vəsatətlərə baxılması vəziyyəti öyrənilərkən müəyyən edilmişdir ki, məhkəmələr tərəfindən bu sahədə qanunvericiliyin tələblərinə əsasən əməl olunsada, qanunvericiliyin tətbiqi zamanı aşağıdakı nöqsanlara yol verildiyi göstərilir:

- xüsusilə verilmiş təqdimatların əsaslılığı ətraflı yoxlanılmır;

- CPM-nin 154.2-ci maddəsində nəzərdə tutulan qətimkan tədbirlərinin ən ciddi növü hesab edilən həbs qətimkan tədbirinin seçilməsinin əsasları qərarında şərh olunmur;

- həbs qətimkan tədbirinin seçilməsinin əsası kimi təqsirləndirilən şəxsin cinayət prosesini həyata keçirən orqandan gizlənmək, istintaqın normal gedişinə mane olmaq, cinayət prosesini həyata keçirən orqanın çağırışına gəlməmək kimi ümumi ifadələr işlədilir;

- onların mövcudluğu ehtimalını təsdiq edən hər hansı faktiki hala istinad olunmur. -böyük ictimai təhlükə törətməyən və az ağır cinayət əməli törətməkdə təqsirləndirilən şəxslər barəsində həbs qətimkan tədbirinin seçilməsi və həbsdə saxlanılma müddətinin uzadılması barədə təqdimatlar təmin edilərkən bəzi hallarda cinayət-prosessual qanunvericiliyin tələbləri və İnsan Hü-



quqları üzrə Avropa Məhkəməsinin təcrübəsi nəzərə alınmır. Göründüyü kimi belə hallara təcrübədə yol verilməsinin qarşısı almaq üçün məhkəmələrə tövsiyələr verilir, məhkəmə təcrübəsi bir növ bu halların qarşısının alınmasına istiqamətlənir.

Məhkəmələrə tövsiyə olunur ki, təqsirləndirilən şəxslər barəsində prosessual məcburiyyət tədbirlərinin tətbiqi ilə bağlı təqdimatlara Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 28-ci maddəsinin, İnsan Hüquqlarının və Əsas Azadlıqlarının Müdafiəsi haqqında Avropa Konvensiyasının 5 və 6-cı maddələrinin, cinayət-prosessual qanunvericiliyin tələblərinə ciddi əməl edilməklə və İnsan Hüquqları üzrə Avropa Məhkəməsinin təcrübəsi nəzərə alınmaqla vaxtında və keyfiyyətli baxılmasının zəruriliyi təmin edilsin. Xüsusi olaraq vurğulanır ki, həbs qətimkan tədbirinin prosessual məcburiyyət tədbirləri sırasında ən ciddi tədbir olmasını, həbs edilən şəxsin hüquqlarının məhdudlaşdırılmasını nəzərə alaraq təqdimatlara baxılmasına formal yanaşmaya yol verilməməlidir. Ali Məhkəmə həbs qətimkan tədbirinin tətbiqi zamanı nəzərə alınmalı prinsiplial meyar müəyyənləşdirməyə nail olmuşdur. Orada qeyd olunur ki, İnsan Hüquqları üzrə Avropa Məhkəməsinin presedentlərinə əsasən həbs qətimkan tədbirinin tətbiqinə bir qayda olaraq "cəmiyyətin maraqlarının" "şəxsin azadlıq hüququndan" üstün olduğu halda yol verilir, yəni bu halda şəxsin azadlıqda qalması cəmiyyətdə mənfi emosiyalar doğurur və cəmiyyət üçün təhlükəli olmaqda qalır. Bu müddə təcrübə üçün mayak rolun oynayır.

Azərbaycan Respublikası CPM-nin 154.3-cü maddəsinə əsasən prosessual məcburiyyət tədbiri olan həbs qətimkan tədbiri yalnız təqsirləndirilən şəxslər barəsində seçilə bilər. Bəzi xarici ölkələrin qanunvericiliklərindən fərqli olaraq şübhəli şəxslər barəsində həbs qismində qətimkan tədbirinin seçilməsi qanunvericilikdə nəzərdə tutulmamışdır. CPM-nin 147 və 148-ci maddələrində nəzərdə tutulmuş əsaslarla və qaydada tutulmuş və sonradan ittiham olunan təqsirləndirilən şəxsin haqqında həbs qətimkan tədbirinin seçilməsi məsələsinə baxarkən məhkəmələr ilk növbədə həmin şəxsin tutulmasının əsaslılığını və qanunliliyini yoxlamalıdır. Bu zaman nəzərə alınmalı-

dır ki, əsaslı şübhə şəxsin cinayət törətməsi barədə kifayət qədər məlumatların olmasını ehtiva edir. CPM-nin 148.3.1-148.3.3-cü maddələrinin tələblərinə müvafiq olaraq şəxsin cinayət qanunu ilə nəzərdə tutulmuş əməli törətməsindən şübhələnməyə əsas verən digər məlumatlar olduqda o, təhqiqatçı, təhqiqat orqanının digər əməkdaşı, müstəntiq və ya prokuror tərəfindən aşağıdakı hallarda tutula bilər:

- hadisə yerindən qaçıb gizlənməyə, yaxud cinayət prosesini həyata keçirən orqandan gizlənməyə cəhd göstərdikdə;
- daimi yaşayış yeri olmadıqda və ya başqa ərazidə yaşadığıda;
- şəxsiyyəti müəyyən edilmədikdə.

Göstərilən qaydada və əsaslarla tutulmuş şəxsin barəsində təqsirləndirilən şəxs kimi həbs qətimkan tədbirinin seçilməsindən imtina edildikdə o, tutulma müddəti 48 saat başa çatmadıqca belə, dərhal buraxılmalıdır.

Qanunvericiliyə əsasən, təqsirləndirilən şəxsin barəsində həbs qətimkan tədbirinin seçilməsi üçün maddi və prosessual hüquqi əsaslar olmalıdır.

Maddi əsaslar dedikdə təqsirləndirilən şəxsin ona istinad edilən cinayət qanunu ilə nəzərdə tutulmuş əməlin törədilməsinə aidiyyətini təsdiq edən ilkin sübütə başa düşülür.

Prosessual əsaslar isə Azərbaycan Respublikası CPM-nin 155-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş halların məcmusundan və həbs qətimkan tədbirinin seçilməsinin qanunliliyini və zəruriliyini təsdiq edən, məhkəmə tərəfindən müəyyən edilmiş əsaslardan ibarətdir.

Məhkəmələr həbs qətimkan tədbiri seçərkən yalnız CPM-nin 155-ci maddəsində göstərilən prosessual əsasları formal sadalamaqla kifayətlənməməli, hər bir əsasın konkret təqsirləndirilən şəxsə münasibətdə mövcudluğunun nədən ibarət olmasını və cinayət işinin materialları ilə onların təsdiq edilib-edilməməsini yoxlamalıdır. Bu zaman təqsirləndirilən şəxsin törətdiyi cinayətin xarakteri və ictimai təhlükəlilik dərəcəsi, onun şəxsiyyətini səciyyələndirən məlumatlar, o cümlədən yaşı, ailə vəziyyəti, məşğulluq növü, sağlamlığı və bu kimi digər hallar nəzərə alınmalıdır. M.S.Qəfərov haqlı olaraq qeyd edir ki, qanunve-



rici bu siyahını açıq saxlamaqla, qətimkan tədbiri haqqında qəti qərar qəbul edilən zaman şübhəli və təqsirləndirilən şəxs barəsində digər mühüm halların da nəzərə alınması arqumentindən çıxış etmişdir. [2.s.126]

Həbs qətimkan tədbirinin seçilməsi haqqında təqdimata baxarkən onlar ilk növbədə Azərbaycan Respublikası CPM-nin 154-cü maddəsində nəzərdə tutulmuş digər qətimkan tədbirlərinin seçilməsinin mümkünlüyünü yoxlamalı, təqdimat təmin edildikdə isə həbslə əlaqədar olmayan qətimkan tədbirinin seçilməsinin qeyri-mümkün olmasını əsaslandırmaqlıdır. Nəzərə alınmalıdır ki, həbs qətimkan tədbirinin seçilməsindən imtina edildikdə, habelə həbsə alternativ olan (hazırda ev dustaqlığı və girov əsas-alternativ qətimkan tədbirləridir) tədbirləri (ev dustaqlığı və girov) seçilmədikdə, məhkəmələr CPM-nin 154-cü maddəsi ilə müəyyən edilmiş digər qətimkan tədbiri seçmək səlahiyyətində deyillər. CPM-nin 154.4-cü maddəsinin mənasına görə, bu halda Məcəllənin 154.2.4-154.2.9-cü maddələrində nəzərdə tutulmuş qətimkan tədbirləri yalnız ibtidai araşdırma orqanı tərəfindən seçilə bilər. Azərbaycan Respublikası CPM-nin 155.3-cü maddəsinə əsasən təqsirləndirilən şəxs haqqında həbs qətimkan tədbiri bir qayda olaraq iki ildən artıq müddətə azadlıqdan məhrum etmə növündə cəza təyin edilə bilən cinayətin törədilməsində ittiham olunan şəxsə tətbiq oluna bilər.

Məhkəmələrə tövsiyyə edilir ki, böyük ictimai təhlükə törətməyən cinayəti törətmiş təqsirləndirilən şəxsin haqqında həbs qətimkan tədbirinin seçilməsi barədə təqdimat yalnız aşağıdakı hallardan biri mövcud olduqda təmin edilə bilər:

- təqsirləndirilən şəxsin Azərbaycan Respublikasının ərazisində daimi yaşayış yeri olmadıqda;
- həmin şəxsin şəxsiyyəti müəyyən edilmədikdə;
- təqsirləndirilən şəxs onun barəsində əvvəllər seçilmiş başqa qətimkan tədbirinin şərtlərini pozduqda;
- cinayət prosesində iştirak edən şəxslərə qanunsuz təsir göstərməsi,
- cinayət təqibi üzrə əhəmiyyət kəsb edən materialları gizlətməsi;
- cinayət təqibi üzrə əhəmiyyət kəsb edən materialları saxtalaşdırması,

- ibtidai istintaq və ya məhkəmə baxışının normal gedişinə mane olması;
- ibtidai istintaqdan qaçıb gizlənməsi;
- onun yeni cinayət törətməsi ehtimalı olduqda.

Ali Məhkəmə hesab edir ki, təqsirləndirilən şəxsin daimi qeydiyyatının olmaması onun daimi yaşayış yerinin olmamasını təsdiq edən hallardan biri olsa da, bu hal heç də bir qayda olaraq onun barəsində həbs qətimkan tədbirinin seçilməsinə əsas vermir. Hər bir halda məhkəmənin qəbul etdiyi qərarla sadalanan halların mövcudluğu və ya ehtimalı əsaslandırılmalıdır. Həbs qismində qətimkan tədbirinin seçilməsi, həbsdə saxlama müddətinin uzadılması barədə təqdimatlara və həbsin ev dustaqlığı ilə və ya girovla əvəz edilməsinə dair vəsatətlərə onların alındıqları vaxtdan 24 saat ərzində (qeyri iş gününə və ya iş vaxtından sonraya düşməsindən asılı olmayaraq) məhkəmənin binasında təkbəşinə, qapalı məhkəmə iclasında baxılır. Məhkəmə iclasında təqdimatla hüquqlarının məhdudlaşdırılması nəzərdə tutulan şəxsin iştirakı məcburidir. Həbs qətimkan tədbirinin seçilməsi və ya həbsdə saxlama müddətinin uzadılması haqda təqdimatlara baxılmasına təqsirləndirilən şəxsin iştirakı olmadan yalnız onun məhkəmə iclasında iştirakının təmin edilməsi mümkün olmadığı müstəsna hallarda yol verilir. Belə hallara təqsirləndirilən şəxsin istintaqdan qaçıb gizlənməsi, onun psixiatriya stasionarında və ya başqa ağır xəstəlikdən müalicədə olması, fəvqəladə hadisələrin baş verməsi, karantin elan edilməsi kimi hallar aid edilə bilər.

CPM-nin 447.3 və 447.6-cı maddələrinə əsasən, vəsatət vermiş şəxs və ibtidai araşdırmaya prosessual rəhbərliyi həyata keçirən prokuror da məhkəmə iclasında iştirak etmək hüququna malikdirlər. Lakin müraciətin baxılma yeri və vaxtı barədə vaxtında məlumatlandırılmış həmin şəxslərin məhkəmə iclasına gəlməməsi məhkəmə iclasının keçirilməsinə mane olmur. Hakim zəruri hesab etdikdə ibtidai araşdırma aparən müstəntiqi məhkəmə iclasına çağırma bilər. Təqsirləndirilən şəxsin müdafiəçisi olduqda o, məhkəmə iclasına mütləq dəvət edilməlidir. Yetkinlik yaşına çatmayan, məhkəmə-psixiatriya ekspertizasının keçirilməsi ilə əlaqədar psixiatriya stasionarında müalicədə olan təqsirləndirilən şəxslər haqqında veril-



miş təqdimatlara baxılması zamanı müdafiəçinin iştirakı məcburidir. Belə təqdimatlara baxılarkən təqsirləndirilən şəxslərin qanuni nümayəndələri də məhkəmə iclasında iştirak edə bilirlər. Azərbaycan Respublikasından kənarada olan və ya istintaqdan gizlənən şəxslər barəsində təqdimatlara baxılarkən onların müdafiəçilərinin məhkəmə iclasında iştirakları CPM-nin 92 və 447-ci maddələrinin müddəalarına uyğun həyata keçirilir.

Cinayət mühakimə icraatında proses iştirakçılarının hüquq və qanuni mənafelərinin təmin edilməsi tələbi həbs qətimkan tədbirinin seçilməsi və ya həbsdə saxlama müddətinin uzadılması haqqında təqdimata baxılması üzrə məhkəmə iclasında marağına toxunulan şəxslərin “iştirak etmək hüququ”nun realizə olunmasını vacib edir. Bu hüquqa malik olan şəxslərin siyahısı CPM-nin 447.3.1-447.3.3-cü maddələri ilə məhdudlaşmır. Qanunvericiliyin, o cümlədən CPM-nin 87, 447.7 və 452.1-ci maddələrində nəzərdə tutulmuş normaların mənasına görə, həbs qətimkan tədbirinin seçilməsi məsələsinin həlli zərər çəkmiş şəxsin təqsirləndirilən şəxs tərəfindən söylədiyi hədələrə görə onun şəxsi təhlükəsizliyinin qorunması, ona vurulmuş maddi zərərin ödənilməsi ilə əlaqədar qanuni maraqlarına və hüquqlarına toxunduqda, zərərçəkmiş, onun nümayəndəsi və ya qanuni nümayəndəsi belə icaslarda iştirak etmək və təqsirləndirilən şəxsin barəsində həbs qətimkan tədbirinin seçilməsi, həbsdə saxlama müddətinin uzadılması və ya bunlardan imtina ilə bağlı öz mövqelərini məhkəmənin nəzərinə çatdırmaq hüququna malikdirlər. CPM-nin 452.1-ci maddəsinə əsasən, zərərçəkmiş şəxs və ya onun nümayəndəsi və qanuni nümayəndəsi təqdimata baxılması nəticəsində birinci instansiya məhkəməsi tərəfindən çıxarılmış qərardan apellyasiya şikayəti verə bilirlər. Bu hüququn həyata keçirilməsi həmin şəxslərin təqdimata baxılması üzrə məhkəmə iclasında iştirak edib-etməmələrindən asılı deyildir. Zərurət olduqda, Azərbaycan Respublikası CPM-nin 99-cu maddəsində nəzərdə tutulan qaydada məhkəmə iclasına tərcüməçi dəvət olunur. Fikrimizcə, bütövlükdə həbs qətimkan tədbirinin se-

cilməsi ilə sahəsində qanunçluğu təmin etmək üçün digər mexanizmlər də yaradıla bilər. ABŞ Konqresi tərəfindən “Məhkəməyədək xidmətləri haqqında “27 sentyabr 1982 –ci il qanunu nümunə kimi istifadə edilə bilər. Həmin qanuna görə hər bir federal dairə məhkəməsi yanında daimi fəaliyyət göstərən xidmət fəaliyyət göstərir. Həmin xidmətə ya xüsusi təyin edilmiş ya da artıq bu vaxtadək fəaliyyət göstərən baş probasiya məmuru tərəfindən rəhbərlik edilir. Bu xidmətin üzərinə əsasən iki funksiya yerinə yetirmək vəzifəsi qoyulub. İş mahiyyətcə həll olunanadək barəsində qətimkan tədbirləri seçilməsi və yaxud da qətimkan tədbirlərinin dəyişdirilməsi nəzərdə tutulan cinayət məsuliyyətinə cəlb edilmiş şəxs barəsində məlumat toplamaq, eləcə də toplanmış məlumatlar barədə qətimkan tədbirləri seçmək məsələsinin həll etmək səlahiyyəti olan hakim və magistrata hesabat təqdim etmək.

Təqsirləndirilən şəxs girov və ya hər hansı şərt daxilində azadlıqda qaldıqda onun davranışı üzrə nəzarəti həyata keçirmək, bu şərtlərə əməl edilmədiyi halda müvafiq vəzifəli şəxsə tövsiyələr hazırlamaq. Fikrimizcə, müasir informasiya texnologiyalar sisteminin mövcud olduğu şəraitdə xüsusi komputer proqramları vasitəsilə bu xidmətin funksiyaları daha dəqiq və operativ yerinə yetirilə bilər. Xüsusi komputer proqramları cinayət prosesini aparan orqanların işini xeyli asanlaşdırır, digər tərəfdən də qeyri-qanuni qətimkan tədbirlərinin seçilməsi və tətbiqi hallarının aşkara çıxarılması və aradan qaldırılmasında faydalı olar. Hesab edirik ki, xüsusi komputer proqramları vasitəsilə bu sahədə cinayət prosesual fəaliyyət nəzarətə götürə və səmərəliliyə xidmət edən təkmilləşdirmə mexanizmi qurula bilər. Bu məlumatların elektron məhkəmə informasiya sisteminə yerləşdirilməsi bu sahədə vahid məhkəmə təcrübəsinin formalaşmasına, ictimaiyyətin hüquqi maarifləndirilməsinə, insan hüquq və azadlıqlarının təmin edilməsi və cinayət prosesini aparan orqanların sui-istifadə hallarına yol verilməməsi vəzifəsinin yerinə yetirilməsində çox mühüm əhəmiyyət kəsb edəcəkdir.

**İstifadə edilmiş ədəbiyyat:**

1. Azərbaycan Respublikası Cinayət prosessual Məcəlləsinin Kommentariyası, Bakı, Digesta, 2011 səh. 481
2. Qəfərov M.S Azərbaycan Respublikasının Cinayət prosesində şəxsiyyətin hüquqlarının təmin edilməsi Bakı, Qanun, 2006, 248 s.
3. <http://www.supremecourt.gov.az/post/view/897>
4. <https://president.az/articles/22756>

Анар МАГОМЕДОВ**АРЕСТОВАННЫЕ ФАКТОРЫ, УЧИТАННЫЕ СУДОМ
ПРИ ИЗБРАНИИ СИЛЬНЫХ МЕР****Аннотация**

Данная статья посвящена вопросам применения мер пресечения, что является одним из теоретически и практически важных вопросов уголовного судопроизводства. Исходя из понимания общего контекста и значения ограничительных мер, автор подчеркивает важность анализа обстоятельств, которые необходимо учитывать при применении этих мер с точки зрения гуманизма, верховенства закона и прав и свобод человека. На основании изученного опыта автор приходит к такому выводу, что неверная оценка этих обстоятельств приводит к применению на практике необоснованных ограничительных мер и даже открывает путь к произволу органов уголовной юрисдикции. В данной статье делается попытка обобщить недостатки в применении ограничительных мер, особенно арестов, и обосновать возможность предотвращения таких случаев с помощью компьютерного программирования.

Anar MAHAMMADOV**ARRESTED FACTORS TAKEN INTO ACCOUNT
BY THE COURTS IN THE ELECTION OF SEVERE MEASURES****Annotation**

This article is devoted to the application of deterrence measures, which is one of the significant theoretical and practical issues of criminal proceedings. Considering the general context of the nature and meaning of deterrence measures, the author emphasizes the importance of the analysis of the circumstances to be considered during the application of these measures within the terms of humanism, the rule of law and human rights and freedoms. Based on the experience studied, the author concludes that the incorrect assessment of these cases leads to the application of unreasonable restrictive measures in practice, and even opens the path to the arbitrariness of the criminal jurisdiction implementing bodies. This article seeks to summarize the shortcomings in the application of restrictive measures, especially arrests, and substantiates the possibility of preventing these cases through the application of computer programming.